

DALIA DILYTĖ

Kristijono Donelaičio pasakėčios ir Biblija

ANOTACIJA. Straipsnis skirtas Biblijos atgarsių Kristijono Donelaičio pasakėčiose tyrimui. Iki šiol šis klausimas nebuvo niekieno nagrinėtas. Straipsnyje nagrinėjamos pasakėčių „Lapės ir gandro česnis“, „Rudikis jomarkininks“, „Pasaka apie šūd-vabalį“ ir „Aužuols gyropelnys“ sąsajos su Naujojo ir Senojo Testamentų tekstais. Tyrimo medžiaga leidžia daryti išvadas dėl Donelaičio pasakėčių originalumo ir vietos tarp XVIII a. Europos pasakėčių.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: pasakėčia; Donelaitis; Biblija.

Leonas Gineitis, kalbėdamas apie visą Donelaičio kūrybą, yra parašęs tokius žodžius: „Biblijos įtaka visai nežymi. Pasakėčiose ji visai nejaučiama.“¹ Vėliau Albinas Jovaišas porą sykių yra užsiminęs, kad pasakėčioje „Rudikis jomarkininks“ turimas galvoje Dievo įsakymas „Nevok“², o Saulius Žukas nurodęs vienos „Pasakos apie šūd-vabalį“ vietos sąsają su Naujuoju Testamentu³. Tačiau nuosekliau Biblijos atgarsiai pasakėčiose nėra nagrinėti. Šis straipsnis skirtas nurodyti pasakėčiose rastoms Biblijos citatoms, reminiscencijoms ir asociacijoms. Aptariant leksiką naudojamos ne tik vertimais, bet ir Septuaginta ir Vulgata, nes taip aiškiau ir tiksliau atsiskleidžia leksikos niuansai. Autorė

¹ Leonas Gineitis, *Klasicizmo problema lietuvių literatūroje*, Vilnius: Vaga, 1972, p. 113.

² Albinas Jovaišas, *Kristijonas Donelaitis*, Kaunas: Šviesa, 1992, p. 48; Eugenija Ulčinė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija XIII–XVIII a.*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 445.

³ Saulius Žukas, *Žmogaus vaizdavimas lietuvių literatūroje*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 224.

nekelia sau tikslo nustatyti, kuriuo Biblijos variantu naudojosi Donelaitis, tačiau neabejoja, kad jis, vaikystėje mokėsis mokykloje, kurioje dėstomoji kalba buvo lotynų ir kurioje buvo mokoma graikų kalbos, skaitė ir Vulgatą, ir Septuagintą. Beje, jis dar mokėjo hebrajiškai. Autorė puikiai supranta, jog aptariant leksiką geriausia būtų naudotis hebrajiškuoju Senojo Testamento tekstu, bet turi prisipažinti, kad šios kalbos ji, deja, nemoka. Taigi dėl to apgailestauja ir atsiprašo šio straipsnio skaitytojų.

Peržiūrėjus pasakėčias paaiškėja, kad su Šventuoju Raštu yra susijusios keturios Donelaičio pasakėčios iš šešių: „Lapės ir gandro česnis“, „Rudikis jomarkininks“, „Pasaka apie šūdvalalį“ ir „Aužuols gyrypelnys“.

Plačias sąsajas su Naujuoju Testamentu randame pasakėčioje „Lapės ir gandro česnis“. Šios pasakėčios siužetas egzistuoja nuo Antikos laikų, juo įvairiais laikais sukurta daug kūrinių. Pasakėčioje pasakojama, kad lapė pakvietė gandrą į svečius ir įpylusi į lėkštę (variantas: papylusi ant marmuro plokštės) sriubos, pati lakė, o svečių paliko alkaną. Keršydamas gandras pasivadino lapę ir pastatė siaurakaklį indą su mėsos (variantai: žuvies, nenurodyto susmulkinto valgio) gabalėliais. Pats šveitė išsijuosęs, o lapė, neįstengdama vaišių pasiekti, tik laižė indo kaklelį. Tarp šių pasakėčių moralų, sukurtų įvairių rašytojų, mažai esama tokių, kuriuose tiesiai raginama už skriaudą atkeršyti skriaudikui tuo pačiu. Dauguma moralų primena, kad iš ko nors pasityčiojus dažniausiai gaunama grąžos, apgaudinėtojas pats apgaunamas, taigi klastos ir skriaudos sugrįžta atgal. Šį principą skelbė ne tik pasakėčios. Net Charles'io de Montesquieu veikale *Apie įstatymų dvasią* teigiama: „un être intelligent, qui a fait du mal à un être intelligent, mérite de recevoir le même mal“⁴. Kai kurių šio siužeto pasakėčių moralai ragina nedaryti kitam to, ko nenorėtumei pats patirti. Donelaitis pastarąją mintį pakreipia labai originalia kryptimi. Pirmiausia poetas ragina atsikratyti piktosios dvasios įkvėptų poelgių: „Mesk šelmystę šalin ir visą velnišką klastą“ (LGČ 61)⁵. Žodžių junginį „velnio klastos“ randame šv. Pauliaus laiške: „Apsiginkluokite visais Dievo ginklais, kad

⁴ Charles de Montesquieu, *De l'esprit des lois*, t. 1, Amsterdam: Chez Chatelain, 1794, p. 2. „Protinga būtybė, padariusi bloga kitai protingai būtybei, nusipelno patirti tą patį blogį.“ Vertė straipsnio autorė.

⁵ Čia ir toliau Donelaičio pasakėčių tekstas cituojamas iš: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, Vilnius: Vaga, 1977.

galėtumėte išsilaikyti prieš velnio klastas“ (Ef 6, 11)⁶. Krikščionių tikėjimo nuostatai skelbiami ir tolesnėje šios Donelaičio pasakėčios eilutėje: „Artyną savo mylėk, kaip myli tu save patį“ (LGČ 62). Poetas čia hegzametru sueiliavo NT skelbtą svarbiausią Dievo įstatymą: „Mylėk savo artimą kaip save patį“ (Mt 19, 19; 22, 40; Rom 13, 9; Gal 5, 14; Jok 2, 8). Iš NT šis Dievo įsakymas parėjo į katekizmus.

Toliau skaitytojus nustebina Donelaičio pasakėčios gandro elgesio įvertinimas. Iš pasakėčios pasakojamosios dalies jie susidarė palankų įspūdį apie šį darbštų, malonų, rūpestingą padarą: jis rūpinasi išmaitinti šeimyną, gina ją nuo plėšrūnų, ruošdamasis išskristi į šiltuosius kraštus loposi sermėgą. Itin svarbu yra tai, kad Donelaičio gandras nesirengia keršyti lapei, nekviečia jos į svečius. Taigi jis elgiasi ne pagal kitų rašytojų numatytą scenarijų. Atrodytų, kad čia autorius pavaizdavo tokį būrą, kurį kitoje vietoje apibūdino žodžiais „Būras rods, ne pons, ale mandagus būras“ (T 7). Donelaičio lapė nekviesta atbėga pas gandrą, stovintį lizde ant stogo, ir sakydama tris dienas esanti neėdusi maldauja duoti kokį kąsnelį. Gandras numeta jai atrytą rupūžę, tardamas: „Štai, – tarė, – rasi gana bus už čestavojimą tavo“ (LGČ 48). Taigi gandras netikėtai atkeršija lapei. Donelaitis tam nepitaria. Darbštus, rūpestingas ir kitokiomis teigiamomis ypatybėmis apdovanotas gandras, jo nuomone, irgi yra nuodėmingas. Poetas ne tik neragina keršyti už skriaudą, ne tik nekonstatuoja, jog kasdamas duobę kitam kasėjas paprastai įgriūva pats, bet nedvejodamas pasmerkia net ir neplanuotą, impulsyvų keršto norą ar veiksmą ir skelbia visuotinės artimo meilės mintį. Autorius pirmiausia primena, kad lapė siūlė gandrui apipuvusių kaulų, o jis lapei numetė rupūžę (LGČ 67). Taip bandoma pasakyti skaitytojams, kad ir lapė, ir gandras yra vieno galo: abu jie siūlė sveičiui netinkamo valgio. Kita eilutė tai pasako atvirai ir aiškiai: „O tikt beklastuodami vagys lankė kits kitą“ (LGČ 68). Tad abu personažai sulyginami, jie abu yra nenaudėliai, abu bendravo („lankė kits kitą“) nedorai („beklastuodami“). Nėra labai aišku, kodėl poetas abu pasakėčios personažus pavadino vagimis. Vištas vagianti lapė tokį apibūdinimą užsitarnavo, bet gandras anksčiau nebuvo pristatytas kaip vagišius. Galima spėti, jog žodis „vagys“ čia pavartotas kaip žodžio „niekšai“ sinonimas. Beje, klasta ir vagystė

⁶ Čia ir toliau Naujojo Testamento vertimas cituojamas iš: *Šventasis Raštas. Naujasis Testamentas*, iš graikų kalbos vertė kun. Česlovas Kavaliauskas, Vilnius: Vaga, 1992.

Donelaičio sąmonėje stovi greta: „klastuodami vagys / Liepas uždraustas, pušis ir kietmedį vagia“ (ŽR 113); „Taip nesvietiškai klastuot ir vogt užsimano“ (ŽR 145). Toliau šios pasakėčios morale dar sykių pereinama prie visuotinių dorovės normų ir raiškiais vaizdais (lūpos taria meilūs žodžius, o rankos kerta lyg budelio kardu) pasmerkiamas klastingumas (LGČ 69–71). Šios ydos apimti žmonės yra nelabojo valdžioje: „Taip ant svieto yra, kur velnias abažą valdo / Ir tarp savo tarnų savo didelę kaimenę gano“ (LGČ 72–73).

Tad morale autorius dorovės kartelę pakelia labai aukštai. Donelaitis ne tik nesako, jog paprastai atsiliepiama taip, kaip šaukiama. Jis parodo, kad abu šios pasakėčios personažai elgiasi blogai, abu nemyli savo artimo. Čia tikriausiai galime įžvelgti NT raginimų atgarsį: „Niekam neatmokėkite piktu už pikta“ (Rom 12, 19); „Nekeršykite patys, bet palikite tai Dievo rūstybei“ (Rom 12, 19); „Verčiau jei tavo priešininkas alksta, pavalgydink jį“ (Rom 12, 20). Energingą autoriaus siekį demaskuoti ir mokyti piktųjų jėgų galioje atsidūrusius žmones pasitelkiant krikščioniškosios doktrinos principus galėjo įkvėpti ir pietizmo idėjos, kai kurių autorių nuomone, stipriai veikusios poetą⁷.

Pasakėčia „Rudikis jomarkininks“ kalba apie vagiavimą. Jos morale teigiama, kad kitiems darantis žalą vagis „nupelno grieką ir galges“ (RJ 39). Sakydamas, kad blogas veiksmas pelno nuodėmę, autorius turi galvoje, kad toks žmogus nesilaiko draudžiančio imti tai, kas svetima, Dievo įstatymo, NT suformuluoto vienu žodžiu „Nevok!“ (Mt 19, 18), ir tuo susitepa sielą. Galgės yra germanizmas (vok. „Galgen“), reiškiantis kartuves ir pabrėžiantis, jog vagis dar pelno ir pasaulietinę bausmę. Pačioje moralo pabaigoje Donelaitis ragina vagį dirbti: „Eik, tinginy, eik dirbt, pelnykis viežlybai duoną“ (RJ 48–49). Čia irgi galime girdėti NT raginimo aidą: „Kas vogdavo, tegu nebevagia, bet imasi triūso“ (Ef 4, 28).

Pasakėčioje „Pasaka apie šūdvalalį“ Donelaitis pasitelkia mėšlo ir jame gyvenančio vabalo metaforas, norėdamas parodyti buitinį ir dorovinį žmogaus apsileidimą. Beje, reikėtų pasakyti, kad žodžio „šūdas“ ir jo vedinių vartojimo

⁷ Juozas Brazaitis, „Būrų kultūros poetas“, in: *Egzodo Donelaitis: Lietuvių išėivių tekstai apie Kristijoną Donelaitį*, sudarė ir parengė Mikas Vaicekuskas, Vilnius: Aidai, 2001, p. 12–13; Aleksas Vaškėlis, „Pietistinis sąjūdis Mažojoje Lietuvoje ir Kristijonas Donelaitis“, in: *Egzodo Donelaitis*, p. 158; Leonas Gineitis, *op. cit.*, p. 123–127; Jurgis Lebedys, *Lituanistikos baruose*, t. I–II, Vilnius: Vaga, 1972, p. 196; Vincas Kuzmickas, *Kristijonas Donelaitis*, Vilnius: Vaga, 1983, p. 95–96.

laukas rodo, jog Donelaitis šio žodžio nelaiko gėdingu, vulgariu, neliteratūri- niu, nevartotinu. Jį poetas vartoja ir tiesiogine, ir metaforine prasme. Tiesiogi- nę prasmę pirmiausia randame mėšlavežio aprašymuose *Metuose*: „Ar nežinai, kad būrs nor grečną grūdą sulaukti, / Tai pirm to jisai tur grečną šūdą pakrės- ti?“ (VD 267–268). Mėšlavežio scenose žodžiai „šūdas“ ir „mėšlas“ vartojami sinonimiškai. Poetas sako, kad kai kurie ponpalaikiai šaiposi iš būrų, tarytum galėtų be jų vaikščioti rankas į šonus įsiremę: „Irgi be mėšlo jų pyragais gal prisivalgyt. / Ak, kur dingtų ponai, kad jie būro netektų / Ir kad bėdžius toks su šūdais jiems nepadėtų. / Taigi nebokite, klapai, kad išmėždami šūdus, / Kartais dėl visokių kvapų turite čiaudyt“ (VD 281–286); „Mėšlą vežt, užkrėst, užart, grūdelius barstyti“ (RG 358); „per mėšlus“ (RG 390) – per mėšlave- žį. Jono Kabelkos duomenimis, žodis „šūdas“ Donelaičio kūryboje randamas dažniau (14 vartojimo atvejų) už žodį „mėšlas“ (6 vartojimo atvejai)⁸. Žodžiu „šūdas“ poetas vadina ne tik mėšlą, bet ir puvenas, nešvarumus, purvą. Pvz., jis rašo, kad vaikai nerūpestingai žaidė, o paaugus ir įgijus šiek tiek išminties viskas pasikeitė: „Ir darbeliai su vargeliais jau prasidėjo; / Štai tuo žirgai su lėlėms į šūdą pavirto“ (PL 352–353). Taigi, čia junginys „į šūdą pavirto“ reiškia žaislų apleistumą, nereikalingumą, sutrūnijimą, sudūlėjimą, supuvimą. Žiemos pradžia pavaizduota taip: „Iš debesų žiema po tam iškišusi galvą / Nei pikčiurna kokia su šūdais rudenio barės / Ir su šalčiais jo šlapius nu- degino darbus, / Ik ji jau po tam, rudens iškopusi šūdus, / Ant visų baisių klampynių kelią padarė“ (ŽR 29–33). Rudenio šūdai – tai bjaurūs neišbren- dami, neišvažiuojami purvynai, išpurvinantys pėsčiųjų ir važiuotųjų avalynę ir ratus, aptaškantys visų, net ir raitųjų, drabužius (ŽR 17–25). Tad žodis „šū- das“ reiškia įvairią bjaurastį. Žinoma, bjaurius dalykus leista minėti ne visur. Juos reiškiančių žodžių negalima tarti prie stalo, tačiau kartais to nepaisoma išmaukus per daug alaus. Štai Krizas pakvietė „Ir savo sukviestus svetelius taipo pamylėjo, / Kad keli jau būriškas štukas prasimanė / Ir viens valgydams pas stalą šūdą pasakė“ (RG 116–118). Toks yra griežtai sustabdomas: „Stui, nešvankėli! Ar prots česnyj susipriešyt / Irgi bevalgant kiaulstaldžių bjaurių paminėti?“ (RG 715–716). Čia atsispindi labai senas, vėliau ir krikščionybės perimtas stalo, valgių, valgymo, vaišių šventumo paprotys. Žmonės suprato, kad valgis atsiranda ant stalo tik padedant Dievui, kad žmonių maistas ir

⁸ Jonas Kabelka, *Kristijono Donelaičio raštų leksika*, Vilnius: Mintis, 1964, p. 133, 229.

gyvulių pašaras išauga tik jo pasaulyje, todėl valgydami apie tai pagalvodavo ir pagerbdami dievybę elgdavosi rimtai. Donelaičio laikais prieš valgant buvo sukalbama maldelė. Tai matome iš ponų bedievystė pasipiktinusio Pričkaus pasakojimo. Nuvykęs į dvarą ir pro durų plyšį pamatęs keptais ir virtais valgiais nukrautą stalą bei besirengiančius valgyti ponus, seniūnas laukė poterių, bet pasirodė, kad apsiriko: tie sėdosi ir čiupo šaukštus, užmiršę dangų. Pričkus sako, jog būrai kasdien padėkoja Dievui už sausas plutas (RG 299–316). Tad prie stalo ne tik mėšlo, bet ir apskritai jokios bjaurasties paminėjimas netiko.

Kai kada žodis „šūdas“ ir jo vediniai poeto vartojami metaforiškai. Mėšlo ir jame gyvenančio vabalų metaforas Donelaitis pasitelkia, norėdamas parodyti visokeriopą žmogaus apsilaidimą. Štai kaip *Metuose* Pričkus bara Slunkių: „Eik, – tarė, – šūdvabali! Kur šūdvabaliai pasilinksmin, / Juk tu su savo namais, kasmets šūdinėdams, / Sau ir mums, lietuvininkams, padarei daug gėdos“ (PL 455–459). Šūdvabalio vardą Slunkius gauna dėl tinginystės, jo šūdinėjimas yra tingėjimas. Reikia atkreipti dėmesį, jog Šventajame Rašte irgi teigiama, kad tinginys yra nudrėbtas iš jaučių mėšlo (šūdo) ir kiekvienas, prie jo prisilietęs, nusikrato rankas (Sir 22, 2). Šioje Vulgatos vietoje pavartotas žodis „stercus“ („de stercore boum lapidatus est piger“) lotynų kalboje nėra nei vulgarus, nei nemandagus. Jo sinonimas „fimum“ yra tokios pat neutralios reikšmės. Abu žodžius vartojo įvairūs autoriai. Septuagintoje žodį „stercus“ atitinka irgi nei vulgarumo požymių, nei švelnesnio sinonimo neturintis žodis „τὸ κόπριον“. Šios Donelaičio pasakėčios morale irgi bandoma nedorėlį sugėdinti klausimu: „Ar nesigėdi, kad sviets tave vis šūde užspėja?“ (PŠ 37). Buvimas šūde čia reiškia vogimą, klastas ir kitas nedorybes. Toliau eina samprotavimai apie tikrųjų mėšlavabalių prigimtį (PŠ 38–40). Vabalai gyvena mėšle todėl, kad tokia jų paskirtis ir vieta žemėje: jie ten gimė, taip gyveno jų tėvai, protėviai, ištisos kartų kartos. Po šių samprotavimų apeliuojama į žmogaus orumą, jis supriešinamas su niekingais vabalais: „Bet kas tau, žmogau, taipo pavelijo elgtis?“ (LGČ 41). Šis vabalų ir žmogaus supriešinimas šiek tiek primena pasakėčios „Rudikis jomarkininks“ morale išplėtotą kvailo šuns ir žmogaus, protingos būtybės, supriešinimą, bet čia autorius proto ir kvailumo minties toliau nerutulioja. Jis tik akcentuoja žmogaus viršenybę prieš gyvūnus, kurią skelbė ne tik įvairūs filosofai, bet ir Biblija (Pr 1, 26). Paskui poetas pateikia du pavyzdžius, tvirtinančius, jog netinka rinktis veidmainio gyvenimą: netinka nedorai gyventi ir kartu melstis. Pirmasis šio teiginio pavyzdys

kalba apie negalimybę tarnauti dviem ponams iš karto: „Juk žinai, kad dviem negali paslūžyti ponam“ (PŠ 45). Pritarčiau Sauliaus Žuko minčiai⁹, kad čia yra truputį pakoreguota NT citata: „Niekas negali tarnauti dviem šeiminkams: arba jis vieno nekęs, o kitą mylės, arba prie vieno bus prisirišęs, o kitą nieku vers“ (Mt 6,24). Prie to dar pridurčiau, kad Biblijos parafrazė tikriausiai yra ir kitas pavyzdys, teigiąs, jog dviem keliais vienu kartu nei raitas, nei pėsčias nepakeliausi (PŠ 45–46). Kelio sąvoka daugybę kartų skamba Šventajame Rašte. Jame esama ir negalimybės eiti dviem keliais (doru ir nedoru) vaizdo: „Širdis, vaikščiojanti dviem keliais, neturės pasisekimo“ (Sir 3, 28)¹⁰; „Vargas nusidėjėliui, vaikščiojančiam žemėje dviem keliais“ (Sir 2, 14). Apibendrinamas dviejų kelių neįmanomybės mintį Donelaitis sako, jog nedera ir keiktis, ir giesmes giedoti (PŠ 47).

Pasakėčioje „Aužuols gyropelnys“ vaizduojamas išpuikęs ažuolas. Jis tik save vieną laiko galingu, į visus žvelgia iš aukšto, iš silpnųjų niekinamai juokiasi. Be to, jis pamiršo Dievą: „Ir nei dangui jau nei gero nedavė žodžio“ (AG 14). Galbūt poetas šia eilute ragino prisiminti Šventojo Rašto žodžius: „Žmogaus puikybės pradžia yra gręžtis nuo Dievo“ (Sir 10, 14) „puikybė – kiekvienos nuodėmės pradžia“ (Sir 10, 15), „pagaliau ji pražudys jį“ (Sir 10, 15). Donelaičio pasakėčioje pakyla umaru vėjai ir sudrasko įsikibusį į savo ydas kietsprandį (AG 16). Žodis „kietsprandis“ skaitytojams turėjo priminti Bibliją, kurios ištrauka (Apd 7, 51) tam tikru laiku buvo skaitoma per pamaldas bažnyčioje. Pvz., Morkūno *Postilėje* ji skamba taip: „Jūs kietsprandžiai ir neapipjaustytieji ant ausų ir širdžių“¹¹. Žodis „kietsprandis“ liko ir šių laikų šios NT vietos vertime: „Jūs kietsprandžiai pagonių širdimis ir ausimis.“ Vėtros siautėjimas bausis: ji suplėšė ažuolą taip smarkiai, „Kad viduriai visi ir žarnos visos išlindo“ (AG 18). Šis vaizdas kartais vadinamas gąsdinančiu ir laikomas įkvėptu Baroko estetikos¹². Tačiau reikėtų turėti galvoje, kad jis atsirado gerokai anksčiau ir egzistavo keliolika šimtmečių, kai jokių barokų dar ir kvapo nebuvo: Biblijoje panašiai žūva Jėzaus išdavikas Judas: „plyšo pusiau, ir visi jo viduriai išėjo“ (Apd 1, 18). Tokia Dievo bausme poetas grasina visiems silpnuosius skriaudžiantiems

⁹ Saulius Žukas, *op. cit.*, p. 224.

¹⁰ Čia ir toliau cituojamas ark. Juozapo Jono Skvirecko vertimas (*Šventasis Raštas. Senasis Testamentas*, t. II, Vilnius: Vaga, 1991).

¹¹ LKŽ, sub voce „kietsprandis“.

¹² Leonas Gineitis, *op. cit.*, p. 130.

galingiesiems (AG 25–26). Apskritai tiek *Metų*, tiek pasakėčių estetikai, atrodo, daug didesnės įtakos turėjo ne Baroko, o Apšvietos principai.

Morale Donelaitis ragina būrus nesusigūžti, nepasijusti beverčiais, neprarasti orumo, kai iš jų pradeda šaipytis tūlas perėjūnas: „Bet nesigėdėkit, kad jums koks valkata šypsos“ (AG 33). Trys eilutės (AG 34–36) skirtos abejonėms dėl tokio pono, besišaipančio iš būrų, sielos tyrumo: visiškai neaišku, ar jis ko nors neapiplėšė, pasisavindamas turtą. Gal jis buvo paliktas našlaičių globėju ar kaip nors kitaip prisigretinęs pavogė jų pinigus (tai pasakoma metaforiškai: „Rasi nuo aukso jo siratų ašaros blizga“), o gal panašiai nuskriaudė našles („Ir kasdien dievop našlių dūsavimai šaukia“). Galimas daiktas, kad čia nuskamba Biblijos atgarsiai: „Jis nepaniekina našlaičio maldu / nei našlės, kai ji ima dejuoti“ (Sir 35, 17); „Argi našlės ašaros neteka per skruostus / Ir ar ne prieš tą ji šaukia, kas jas išspaudžia?“ (Sir 35, 18). Septuagintoje našlės dejonės išsako žodis „λαλιών“ (Sir 35, 14), o Vulgatoje – junginys „loquellam gemitus“ (Sir 35, 17). Matome, jog Biblijoje, kaip ir Donelaičio pasakėčioje, našlės vaizdas susietas su našlaičio vaizdu: jis eina tuoj po našlaičio maldu („ίκετεῖων ὀρφανού“, „preces pupilli“) paminėjimo. Tai, kad galime sieti šią vietą su Biblijos tekstu, patvirtina Donelaičio nuoroda į Šventąjį Raštą „Žiniose“: „...wer unschuldige Wittwen und Waisen kränket, der bedenke Sirach 35...“¹³

Šios pasakėčios morale poetas pabrėžia, kad Dievas baudžia vargdienių skriaudikus, bet aiškina, jog luominė santvarka yra Dievo nustatyta, ir ragina vargdienius neperžengti savo padėties slenksčio: „Prasts ubage, pasilik, kaip tau nuo Dievo paskirta!“ (AG 37). Ne visi gali dėvėti karališkais kailiniais ar pirktiniais, ne namuose austais ir siūtais, drabužiais, ne kiekvienam duota gausiai pavalgyti ir važinėti su marga karieta (AG 38–41). Visa tai apibendrinama palyginimu: „Viens kaip koks baisus erelis sviete lekioja, / O kitsai kaip žvirblis koks po stogu gyvena“ (AG 42–43). Taigi, sakydamas „Prasts ubage, pasilik, kaip tau nuo Dievo paskirta!“ (AG 37), Donelaitis nepasidavė populiariumo jo laikais Jeano Meslier, Denis Diderot, Claude'o Adrieno Helvetijaus ir kitų skelbtoms revoliucinėms luomų panaikinimo idėjoms. Jis ištikimai laikėsi Šventojo Rašto priesakų: „Kiekvienas žmogus tebūna klusnus viešajai valdžiai, nes nėra valdžios, kuri nebūtų iš Dievo, o kurios yra – tos Dievo nustatytos“

¹³ „...kas nekaltas našles ir našlaičius skriaudžia, tas teprisimena Siracho 35 [...]“, in: *Raštai*, p. 418, 430.

(Rom 13, 1). „Jūs, vergai, visuose reikaluose klausykite savo šeimininkų“ (Kol 3, 22). „Vergai, esantys po jungu, telaiko savo šeimininkus vertais visokeriopos pagarbos, kad nebūtų peikiamas Dievo vardas ir mokymas“ (1 Tim 6, 1). „Kalbėk, kad vergai būtų visur kur klusnūs savo šeimininkams, stengtųsi jiems įtikti ir neprieštarauti, kad nevogtų, bet parodytų gražią visokeriopą ištikimybę, kad visu kuo puoštų mūsų Gelbėtojo Dievo mokymą“ (Tit 1, 2). „Primink jiems, kad lenktųsi ir būtų klusnūs viršininkams ir vyresnybei“ (Tit 3, 1).

Pasakėčia „Šuo Didgalvis“ skirta melagingo liudijimo temai. Ši tema neretai nuskamba ir Biblijoje, pvz.: „Melagingas liudytojas neliks nepasmerktas, o kas liudija melagingai, prazus“ (Pat 19, 9). ST suformuluotą Dievo įsakymą (Iš 20, 16; Įst 5, 20) perėmė NT: „melagingai neliudyk“ (Mt 19, 18; Mk 10, 19; Lk 18, 20), o iš ten jis perėjo į katekizmus. Pvz., Mažvydo katekizme sakoma: „Neliudyki neteisaus liudima.“¹⁴ Daukšos katekizme tas pats priesakas skamba taip: „Ne kalbėk prieš artimą tavo liudimo neteisaus.“¹⁵ Šią temą randame ir giesmėse. Šusterio giesmyno Melchioro Švobos išpažinties giesmėje išpažįstama tokia nuodėmė: „klastomis esmi ludijęs“¹⁶. Tačiau, nors Šventajame Rašte melagingo liudijimo draudimų apstu, klaidinga būtų tvirtinti, kad „Šuns Didgalvio“ siužetas sukurtas Biblijos motyvais. Mat pasakojimas apie tai, kaip melagiai liudytojai padėjo nedorėliui šuniui neteislingai apkaltinti vargšę avį, Europos pasakėčios istorijoje buvo gerai žinomas: pirmasis juo pasinaudojo romėnas Fedras, o vėliau jį perėmė daugelis Viduramžių, Renesanso ir vėlesnių laikų pasakėtininkų. Donelaitis pakeičia keletą detalių (suteikia šuniui vardą, pakeičia tariamai skolintą duoną miežiais ir pan.), bet iš esmės tvirtai laikosi tradicinės siužeto linijos. Taigi yra aišku, jog pasakėčios „Šuo Didgalvis“ siužetą Donelaičiui bus padovanojusi literatūrinė pasakėčių tradicija, tačiau nėra lengva atsakyti į klausimą, kodėl mūsų poetas nepasinaudojo proga pacituoti Šventąjį Raštą ar pateikti aiškią jo reminiscenciją morale, kaip aukščiau išvardytųjų keturių pasakėčių moraluose, kodėl jame nemoko, neragina, nesmerkia

¹⁴ Domykas Urbas, *Mažvydo raštų žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998, p. 213.

¹⁵ [Mikalojus Daukša,] *Mikalojaus Daukšos 1595 metų katekizmas*, parengė Vida Jakštienė ir Jonas Palionis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995, p. 219.

¹⁶ *Giesmės dangaus miestui: XVI-XVIII amžiaus lietuvių bažnytinių giesmių antologija*, parengė Dainora Pociūtė-Abukevičienė, Mikas Vaicekuskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 189.

nedorėlių, kodėl jis, kaip ir dauguma kitų ankstesnių pasakėčių autorių, tik lakoniškai konstatuoja, jog klastingi apgavikai, pasitelkę melagingus liudytojus, teismuose skriaudžia nekaltus silpnesnius. Galima spėti, kad ši pasakėčia parašyta kitu metu nei kitos, gal tuomet poetui ilgi moralai atrodė nepriimtini, o gal buvo kitų priežasčių. Pasakėčios „Vilks provininks“ siužetas irgi yra atkeliavęs iš Antikos, daug kartų naudotas įvairių pasakėtininkų, jame, atrodo, irgi sunku įžvelgti kokių nors aiškesnių, konkretesnių sąsajų su Biblija.

Apibendrinami galime pasakyti, kad Donelaičio pasakėčiose daugiausia skamba, kaip ir dera liuteronų kunigo kūrybai, Naujojo Testamento citatos ir aliuizijos. Iš Senojo Testamento pavyko rasti sąsajų tik su Eklesine, arba Sirakho sūnaus (Siracido), knyga.

Reikėtų pabrėžti, jog Biblijos atgarsiai Donelaičio pasakėčiose visai nekontrastuoja su, atrodytų, žemojo žanro pasakėčių tekstu. Nuo seno visi pasakėčių rašytojai laiko ją svarbiu, filosofijos veikalui prilygstančiu didaktikos kūrinium, turinčiu gerinti ir ugdyti visuomenę. Šis požiūris itin klestėjo XVIII amžiuje, kai įvairių tipų filosofavimas apskritai buvo labai paplitęs. Kai kurių to meto iliustruotų pasakėčių rinkinių viršeliuose ar priešlapiuose randame Sokrato portretą, nes pasakėčių kūrėjai jautėsi tokiais pat visuomenės mokytojais, kaip garsusis Atėnų piliečių mokytojas. Mokytojo mantiją apsisiautęs pasakėčios autorius paprastai pasirodo morale. Žinoma, niekas netrukde jam ateiti ir į pasakojimo dalį, pakomentuoti alegorinį vaizdą ar atkreipti skaitytojo dėmesį į kurį nors daiktą. Tačiau moralas – ypatinga, itin reikšminga akimirka ir autoriaus triumfo vieta. Pasakėčios autorius morale nuplėšia alegorijos rūbą ir atskleidžia, kokią idėją subrandino po savo išauginto vaizdo drabužiu. Būtent keturių minėtų pasakėčių moraluose Donelaitis tam labai deramai pritaikė Šventojo Rašto išmintį. Neabejotinas tiesas skelbiančios, jo moralų teiginiams suteikiančios svorio ir reikšmės Šventojo Rašto citatos ir reminiscencijos rodo, kad autorius yra ne paprastas žmonių mokytojas, o dvasinis bendruomenės vadovas. Tai originalus tipažas. Nei tokio autoriaus vaizdo, nei tiek Biblijos atgarsių nerandame nė vienoje jo amžininkų, XVIII amžiaus rašytojų, pasakėčioje.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- Biblia Sacra Iuxta Vulgatam versionem*, recensuit Robertus Weber, editionem quartam emendatam praeparavit Roger Gryson, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1994.
- BRAZAITIS JUOZAS, „Būrų kultūros poetas“, in: *Egzodo Donelaitis: Lietuvių išėivių tekstai apie Kristijoną Donelaitį*, sudarė ir parengė Mikas Vaicekauskas, Vilnius: Aidai, 2001, p. 11–20.
- [DAUKŠA MIKALOJUS,] *Mikalojaus Daukšos 1595 metų katekizmas*, parengė Vida Jakštienė ir Jonas Palionis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995.
- DONELAITIS KRISTIJonas, *Raštai*, Vilnius: Vaga, 1977.
- Giesmės dangaus miestui: XVI–XVIII amžiaus lietuvių bažnytinių giesmių antologija*, parengė Dainora Pociūtė–Abukevičienė, Mikas Vaicekauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
- GINEITIS LEONAS, *Klasicizmo problema lietuvių literatūroje*, Vilnius: Vaga, 1972.
- JOVAIŠAS ALBINAS, *Kristijonas Donelaitis*, Kaunas: Šviesa, 1992.
- KABELKA JONAS, *Kristijono Donelaičio raštų leksika*, Vilnius: Mintis, 1964.
- KUZMICKAS VINCAS, *Kristijonas Donelaitis*, Vilnius: Vaga, 1983.
- LEBEDYS JURGIS, *Lituanistikos baruose*, t. I–II, Vilnius: Vaga, 1972.
- MONTESQUIEU CHARLES, *De l'esprit des lois*, t. 1, Amsterdam: Chez Chatelain, 1749.
- Septuaginta id est Vetus Testamentum*, graece iuxta LXX interpretes edidit Alfred Rahlfs, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1979.
- Šventasis Raštas. Senasis Testamentas*, t. II, iš lotynų k. vertė ark. Juozas Skvireckas, Vilnius: Vaga, 1991.
- Šventasis Raštas. Naujasis Testamentas*, iš graikų k. vertė kun. Česlovas Kavaliauskas, Vilnius: Vaga, 1992.
- ULČINAITĖ EUGENIJA, JOVAIŠAS ALBINAS, *Lietuvių literatūros istorija XIII–XVIII a.*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.
- URBAS DOMINYKAS, *Mažvydo raštų žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.
- VASKELIS ALEKSAS, „Pietistinis sąjūdis Mažojoje Lietuvoje ir Kristijonas Donelaitis“, in: *Egzodo Donelaitis: Lietuvių išėivių tekstai apie Kristijoną Donelaitį*, sudarė ir parengė Mikas Vaicekauskas, Vilnius: Aidai, 2001, p. 127–170.
- ŽUKAS SAULIUS, *Žmogaus vaizdavimas lietuvių literatūroje*, Vilnius: Baltos lankos, 1995.

SANTRUMPOS

- AG – Aužuols gyropelnys
- Apd – Apaštalų darbai
- Ef – Laiškas efeziečiams
- Gal – Laiškas galatams
- Jok – Jokūbo laiškas
- Kol – Laiškas kolosiečiams
- LGČ – Lapės ir gandro česnis
- NT – Naujasis Testamentas
- Mt – Mato evangelija
- PL – Pavasario linksmybės
- Pr – Pradžios knyga
- PŠ – Pasaka apie šūdvalį
- RJ – Rudikis jomarkininks
- Rom – Laiškas romiečiams
- Sir – Siracido knyga
- ST – Senasis Testamentas
- T – Tęsinys
- Tit – Laiškas Titui
- 1 Tim – Pirmasis laiškas Timotiejui
- ŽR – Žiemos rūpesčiai

Kristijonas Donelaitis' Fables and the Bible

Summary

So far the reverberations of the Bible in Donelaitis's fables have not been addressed in a more consistent manner. A closer look at the fables shows that four fables out of six are related with the Bible. Direct citations from the Bible and reminiscences of different nature have been found in the fables 'Lapės ir gandro česnis' (*The Fox's and the Stork's Feast*), 'Rudikis jomarkininks' (The Dog at a Fair), 'Pasaka apie šūdvalių' (*The Fable of the Dung Beetle*), and 'Aužuols gyropelnys' (*Oak the Braggart*). Research material makes it possible to state that there are more connections with the New Testament; as for the Old Testament, connections were found only with the Book of Ecclesiasticus, or the Wisdom of Sirach. Biblical echoes more often sound in the morals of Donelaitis' fables. The use of citations or allusions of the Bible in the fables shapes the image of the author as a spiritual leader of the community.